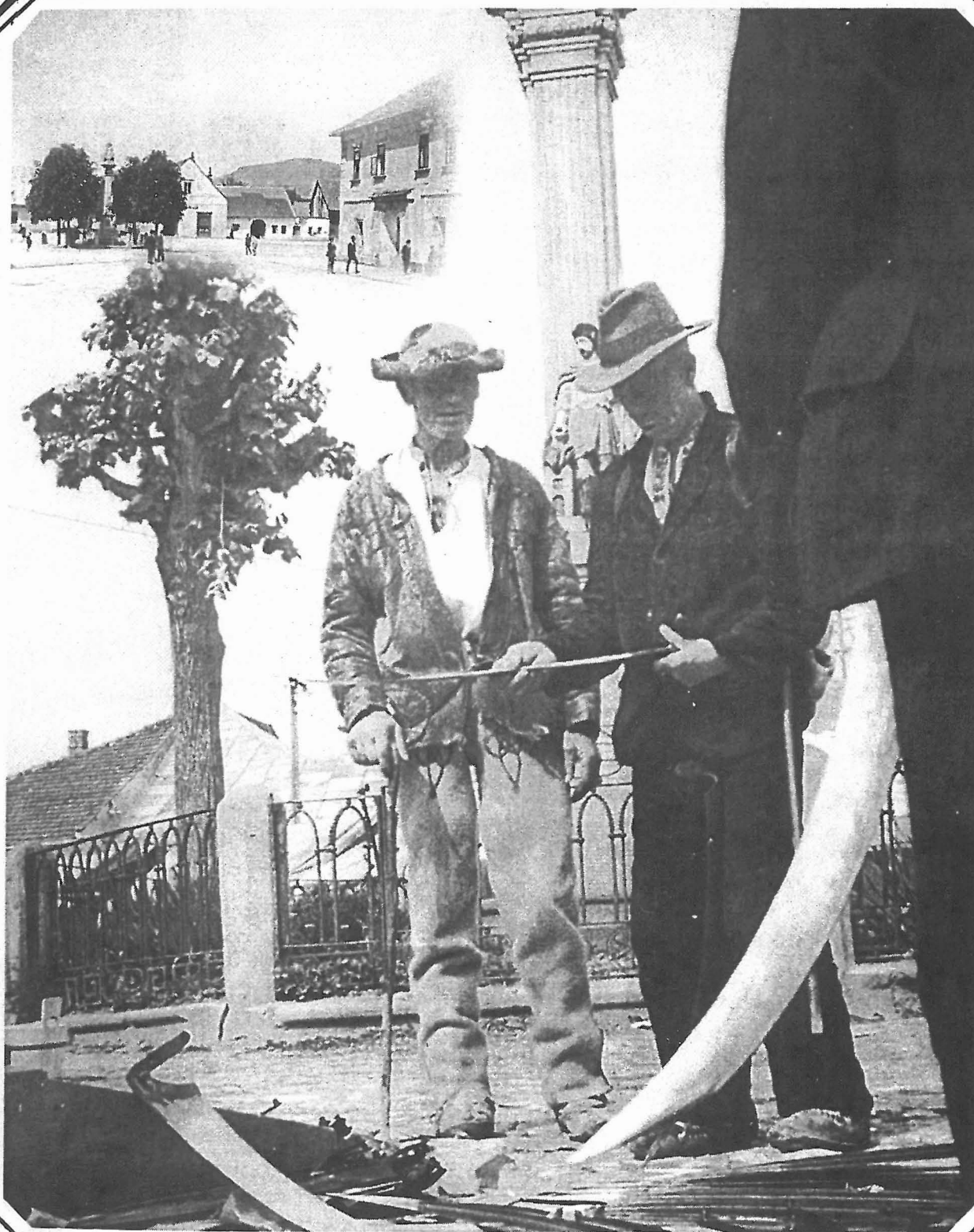

SPRAVODAJCA MESTSKÉHO MÚZEA

RAJEC

2001

Fotografie: pohľad na námestie SNP v Rajci v 1. pol. 20. storočia. Foto: Štefan Schmigutz.

**Na titulnej strane:
veľká fotografia: záber z rajeckého jarmoku v 1. pol. 20. storočia.
malá fotografia: pohľad na Námestie SNP v Rajci v 1. pol. 20. storočia. Foto: Štefan Schmigutz.**

Z DEJÍN SAMOSPRÁVY V RAJCI

Peter Štanský

Prvá písomná zmienka o Rajci je z roku 1193. V 13.storočí patrila Rajec Ostrihomskej kapitule a Nitrianskemu biskupstvu. V 14.storočí bol Rajec osadou, v r.1397 sa už spomína ako mestečko. Od 14.storočia patrila Rajec až do 1.septembra 1846 Lietavskému panstvu. Povinnosti voči panstvu boli určené urbármi z r.1539 a 1626. Majetkovú držbu mal v 17.storočí v Rajci i rád jezuitov (Spoločnosť Ježišova) zo Žiliny. Mestečko bolo hospodárskym centrom Rajeckej doliny. Významná bola remeselná cechová výroba, najmä obuvníkov, súkenníkov a garbiarov. Ako prvý sa spomína v r.1408 cech súkenníkov. Obchodný život mesta podmieňovalo i právo usporadúvať jarmoky dané Rudolfom II. v r.1604. Od Mateja II. v r.1609 získalo mestečko mýtnu imunitu (nemuselo platiť mýto v celom Uhorsku). Význam Rajca ako centra širokého okolia trval až do polovice 19.storočia, kedy má najväčší počet obyvateľov v celom okrese. Nadregionálny význam dosiahla predovšetkým garbiarska výroba. Úpadok remeselnej výroby v 2.polovici 19.storočia, spôsobený zaostávaním remeselnej výroby v cechoch, zapríčinil i stagnáciu mestečka, ktoré sa v r.1872 mení na veľkú obec.

Počas trvania feudalizmu malo mestečko vlastné správne orgány. Na čele mestskej rady bol richtár, spomínaný pod názvami *foyt*, *advocatus* a *iudex*. Prvá zmienka o richtárovi a rade je z r.1476. Právo voľby richtára so súhlasom Lietavského panstva uvádza urbár z r.1626. Panstvo schvaľovalo výber troch kandidátov na úrad richtára. Richtár vykonával počas celého stredoveku funkciu sudcu, a do r.1755 i funkciu mestského pokladníka. Predsedal mestskej rade a zastupoval mestečko.

Mestskú radu tvorilo 12 radných. Členovia boli volení z kandidátov navrhovaných jednotlivými majetkovými podielníkmi Lietavského panstva. Rada sa uznášala na mestských štatútoch, riešila záležitosti mesta a zároveň mala súdnu právomoc okrem ťažkých zločinov (zbojstvo, zabitie, podpaľáčstvo). Členmi rady bol richtár, notár, pokladník, mestský inšpektor a ďalší. Zastupiteľský orgán mesta tvorilo valné zhromaždenie (veľká obec). Postavenie Rajca bolo upravené v r.1836 zákonným článkom č.IX. Revolučný rok 1848 priniesol zásah do organizačnej štruktúry miest. Zákonný článok č.XXIII/1848 upravil postavenie miest a mestečiek. Mestá sa delili na tri skupiny podľa počtu obyvateľov, pričom medzi malé s počtom obyvateľov do 12.000 patrila aj Rajec. Mestskú samosprávu reprezentovalo mestské zastupiteľstvo a mestská rada. Mestá sa stali samostatnými nezávislými vrchnosťami. I keď zákon bol v nasledujúcom období zrušený, stáva sa základom pre postavenie miest do r.1867. Po porážke revolúcie v čase provizória od r.1850 mestá podliehali priamo

župám, menšie mestá, teda i Rajec, slúžnemu. Postavenie mesta sa zhoršilo i v čase zavedenia tzv. definitívnej úpravy politickej správy v Uhorsku od r.1853 do r.1860, kedy sa právomoc samosprávnych orgánov obmedzila. 31.januára 1861 bol v Rajci slávnostne zvolený nový mestský úrad, na čele ktorého stál mešťanosta. Členmi boli richtár, notár, mestský advokát, pokladník, inšpektor a štyria radní, ktorí zároveň zastávali funkciu výbercov daní, sirotský tútor, archivár, mestský inžinier, felčiar a päť čestných mestských radných. V zastupiteľskom zbore obecnom výbore bolo 41 členov, ktorí po zvolení do funkcie v r. 1861 pôsobili až do r.1867. V r.1867 vo voľbách mestského zastupiteľstva bolo zvolených 48 členov. V r.1867-1871 sa samosprávne orgány pre nedostatok zákonných úprav riadili marcovými zákonmi z r.1848. Hlavnú úlohu mali zastupiteľské zbory, ktoré vykonávali práce spojené s voľbami funkcionárov a mestských úradníkov. Organizáciu samosprávy upravili v ďalšom období zákony č. 18/1871 a 22/1886. V mestách so zriadenými magistrátmi vznikli namiesto zastupiteľských zborov mestské výbory, v obciach obecné zastupiteľstvá. Na základe zákona 18/1871 a nariadenia Trenčianskej stolice z 12.októbra 1871 č.4229/45571 navrhlo mestské zastupiteľstvo v Rajci zmenu mestského zriadenia a premenovanie Rajca na veľkú obec. Vytvorenie veľkej obce sa uskutočnilo 20.marca 1872. Súdnu právomoc vykonávala počas celého obdobia feudalizmu v Rajci mestská rada na čele s richtárom. Riešila trestné i občiansko-právne spory. Hrdelné zločiny riešilo Lietavské panstvo, ktoré bolo zároveň odvolacím miestom. V r.1846 Lietavské panstvo potvrdilo právo prvostupňového súdu v Rajci. Hrdelné zločiny a spory s okolitými dedinami až do r.1848 riešilo naďalej panstvo. Občianske spory riešil mestský súd až do r.1854, a právo prvostupňového súdu získalo mesto opäť od r.1861. Zásadu oddelenia súdництва od mestskej správy vyhlásil zákon č.4/1869. Skutočnú odluku súdництва od správy uzákonil zákon č. 31 a 32/1871. Boli zriadené okresné sudy a súdne stolice ako prvostupňové súdne orgány. V r.1871 Rajec definitívne stráca súdne právo. Menšie, tzv. bagateľné spory, rieši obec na základe zákona č. 22/1877 od r.1881.

V zmysle zákona č.23/1848 mali mestá so zriadenou radou právo vytvárať odborné komisie. Takto sa i v Rajci vytvorila sirotská komisia, pričom sirotský tútor bol členom mestskej rady. Činnosť komisie trvala až po vytvorenie veľkej obce v r.1872. Sirotskú samosprávu však obec nestratila ani v ďalšom období v zmysle zákona č.28/1871.

Fond Mestečko Rajec vznikol z činnosti mestskej správy v Rajci. Starostlivosť o písomnosti bola spočiatku v rukách richtára. V r.1713 pri nástupe do

funkcie richtár spolu s členmi rady a notárom prebral písomnosti mesta, pričom sa spísal zoznam odovzdávaných písomností, väčšinou listín. V 18. storočí vykonával funkciu archivára člen mestskej rady, v 19. storočí túto funkciu vykonával notár. V r.1861 vykonával platenú funkciu archivára opätovne člen mestskej rady a v r.1867 bol archivár vedený ako mestský úradník bez iných funkcií. Mestský archív bol

umiestnený priamo v budove mestského, neskôr obecného notárskeho úradu na námestí v Rajci. Po r.1872 bol v Rajci vytvorený obecný notársky úrad, ktorého činnosť trvala do r.1945. Vznikom národných výborov v r.1945 vznikol i tu Miestny, neskôr Mestský národný výbor, ktorý pôsobil až do vytvorenia Mestského úradu v r.1990. V Rajci pôsobil v r.1949-1960 i Okresný národný výbor.

Z HISTÓRIE VÝSKUMU RAJECKÉHO NÁREČIA (9.) NÁREČIE V ĎURČINEJ A ŠUJI Miloslav Smatana

*Vinšujem vám šťastlivé sviatki,
abi vám dal Pán Boh zdravie...
Keľo máce f ploce kolvoch,
teľo vašiemu gazdovi volvoch.
Keľo máce pílčiek,
teľo vašej gazdziněj celičiek.
A keľo máce ližičiek,
teľo vašej dziefke družičiek.
Na vašiem stole vikvitla ruža,
vašiej dziefke pekného muža.
Nie tak pekného jako dobrého,
teho ja vinšujem ze srcca mojého.*

Vinš z Ďurčinej
podľa A. Kozarcovej a A. Zadňanovej.

V najbližšom okolí Rajca sa nachádzajú obce Šuja a Ďurčiná, ktoré k tomuto mestečku patrili donedávna aj administratívne. Na sklonku milénia, presnejšie v 90. rokoch minulého storočia, obe obce opäť začali fungovať pod vlastnou samosprávou: Ďurčiná už v roku 1990 a Šuja o niečo neskôr v roku 1997. Administratívne zlúčenie obcí s Rajcom počas približne dvadsiatich rokov nebolo jedinou príčinou blízkosti nárečia obyvateľov mesta a oboch dedín. Príčiny treba hľadať v historickej, geografickej a sociálnej prepojenosti, blízkom štýle života a spôsobe obživy obyvateľov tohto regiónu. Avšak špecifické vidiecke podmienky oproti mestskému prostrediu a jeho zvláštnostiam našli svoj odraz v jazyku a vyformovali ho svojím vplyvom v každej z lokalít do vlastnej charakteristickej podoby. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že na obyvateľov Ďurčinej a ich nárečie viac vplývalo podhorské (horské) prostredie, s čím súvisel chov dobytky a oviec, Šujania zasa viac inklinovali k prostrediu Rajca, t. j. ku "mestskejšiemu" spôsobu života, príp. cez toto mestské prostredie až za jeho hranice, napríklad na dohodnuté sezónne brigády, dlhšie pracovné pobyty vo svete a pod. Obe tieto skutočnosti poznačili najmä lexiku opisovaných nárečí. Dobré to dokumentujú dve ukážky prepisu nárečového rozprávania zo Šuje a z Ďurčinej (všetky nasledujúce prepisy nárečového rozprávania sú vybrané z archívu nárečových textov v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV a z vlastných materiálov autora

článku):

Prežili zme toho modz a trápeľi zme sa. Ras to bolo, von (= manžel) bol ve Viedňi a ja som bola z ľudzoma na Morave. Bola som tam s ňima na robotách. Von to dojednal a ja som potom išla z ľudzoma. To bolo za Rakúskej ešče, von tam mal jakúsi robotu. No a mali zme tam u tich peňiaze na foršúse teda u ľudzi. Lebo to bolo prf tak: ňešiel robotník prf robic, kím si ňezebraľ veľkí foršús... No a potom kec som ja tam s tíma ľudzoma bola sama a peňiaze už mali, s peňiazmi ucekali preč stamoci. Žandárvoch museli na nich... Ja som mala ešče s tej viplati ve fertuche, tag mi tí ľudia ešče aj tie peňiaze fšeci chceli zebrać. Niekerí sa ma aľe zastali a tag ma zachraňeli. Potom mi ti ľudzia poucekali domvoch z vojenskima vlakoma a tag náz o peňiaze pripraveli.

Rozprávala J. Uhliariková, nar. v roku 1893 v Šuji.

Ňiekerí kedz vidzeli doma, že na kontingenti sa začalo, prada, dredz a robic, ňehali šetko tak a pojho vnohi! Čo zme boľi starší, zme museli robic. - Ic ti, ti si staršia, idz, beš ti a ono je chúdza, ono je malé, ono je mladé. A to mladé sa ždi šetrelu pri tem staršiem. A ti staršia choj, dri! Pozri akí oňi narvostli, šecia ako baraňi a ja som ostala krpata. Mi povedali keľorázi, kedz išli mama ňiedze predž, mi ňehali aj troje-štvero na krkaňe. Vláčela son to ako otrog, aj na poľe, aj šaje a oňi šli do téj Porupskéj, chodzievali k temu senu. Ná tam ňeraz aj tri noci nocovali, ňehali mi šetko tag, aj kravi, aj sviňe, aj dzeci. No teš skrpacela som sa a tež aňi zežra com ňemala veľmi čo. Ke com ňiečo aj ukochňela, navarela, zhrnulí sa, prišlo keré s kravami, keré z husoma, zedli, a ti si, Anča, var! No a čil kebi bolo aspom š_čeho. Ňebolo tag múki do foroti jako čilěj... Aj ten zemák som si uvarela a to keľorázi prednovek prišlo a ňebolo aňi tíh zemákoch. Keľorázi son tak prasce chovala, so musela iz odežac ľuterňe aľebo žihľavi a nadrobidz a zatrepadz z otrubami aľebo z ňejakú zadňiu múku a tim prascom. Ke com do teho trochu mlieka uliala, aj be zemákvoch... A musela som in dac. Abi sa ňeochváceli ňiekeré. Bež, idz, odžni zacelini lebo čo a už nachistaj! A to

so musela večer ešče naschistadz a ráno so musela ešče aj zasěj podojdz a šetko porobic. Nuž ale čo so mala? Dzesadz rokvoch.

Rozprávala A. Fuková, nar. v roku 1912 v Ďurčinej.

Nárečia oboch obcí (ako súčasť rajeckého nárečia) patria do podmnožiny hornotrenčianskych nárečí, ktoré sú prvkom množiny západoslovenských nárečí. To čo bolo predstavené ako charakteristické pre nárečia ostatných obcí Rajeckej doliny, platí v zásade aj pri opise jednotlivých jazykových rovín nárečia v Ďurčinej aj v Šuji (najbližšie je tejto charakteristike nárečie z Rajeckej Lesnej, porov. Spravodajca Mestského múzea, 2000). Z najcharakteristickejších znakov pripomeňme nasledujúce:

1. Vyššia frekvencia dvojhlasok *ia, ie, iu* ako v príľahlých stredoslovenských nárečiach (*o piatej, do ňiej, spodňie, viac, ináčie, dziefčence, mlačiu, zadňiu*), často s predĺženou kvantitou aj pod vplyvom prízvuku (*višiel, meňiej, fčiliej, račiej, dužiej*, ale aj *těš, staršú, fčiliej, pri ofcách, tito* = tieto, *tamotál* = stamodtial', *vrecá, vička, pokál* a pod.).
2. Znenie *rot-*, *lot-* za pôvodné skupiny *ort-* *olt-* s cirkumflexovou intonáciou (*narvostli, rostú, loňi*).
3. Pravidelná jerová striednica *e* vo všetkých pozíciách (*chrbet, oves, oacet, rež, cesnek, koňec, kedi, zeberem, ze sebu, ke mňe* a pod.).
4. Za pôvodné *e* býva *a* (*sňach, smadni, mad*).
5. Pôvodné nosové *e* zastupuje *a* (*svatí, mad, maso*), za dlhé nosové *e* je *ia* (*piatek, viac*). U najstaršej generácie sme v niektorých prípadoch zaznamenali výslovnosť *ä* (*vác, vājšie pole*).
6. Fungovanie asibilácie v plnom rozsahu (*dzedzina, dzeci, cisíc, ňedzela* atď.). Zdá sa, že asibilácia ustupuje vo frekventovaných, v médiách a v styku s úradmi často používaných ("civilnejších") slovách. Sú to predovšetkým číslovky (*děsať* popri *dzesac, tisíc* popri *cisíc, trištvrtě* popri *trištvrce* a pod.), ale aj iné bežné slová (*ťenke cenke, na cenko, ze starími*

d'etkoma dzetkoma, ľud'ia ľudzia a i.), pričom sa môže takáto "dvojaká" výslovnosť objaviť aj v jednom a tom istom prehovore, niekedy dokonca v jednej vete hovoriaceho.

7. Výslovnosť *d'* nahrádza v jeho pozíciách *j* (*pojho, kaje*). Ako protetická hláska býva *j* pri zámene *aký* a pri jeho odvođeninách (*jako, jaké, jakisi* a pod.).

8. Protiklady *l* *l'*, *n* *ň* sú zachované (*lebo, tamotál' robelo sa, laba; haňba, ňebo, biedňe hanba, biedne, suchúnko*).

9. Dvojica spoluhlások v *f* sa asimiluje podľa znelosti, obojperné *u* tu nie je (*sľifka, moc fši*). Zaznamenali sme podoby s *-vo-* (*bvorie, kvora, do hvór, stvol*), ale aj znenia s kvantitou (*pódoj, pójdzeme, môže, vóbec*). Hláska *v* na začiatku slov zaniká (*šel'ijakí, šetkú robotu, šaje, šak, tedi* = vtedy, *zal* = vzal, *ždi*), alebo sa mení na *f* (*fčiliej, ftedi, ftáčence*).

10. Slabičné *l* nahrádza *u* (*duhí, žutí, čunek, mu je dužen*). Častá je výslovnosť mäkkého *l'* (*vľna, plné, kapľnka*).

11. Sú tu zmeny *ch* na *k* (*uskla, skovac*), *ch* na *h* (*ňehaľi*), *k* na *ch* (*dochtor, chto, ničto*), *h* na *k* (*dukšie*).

12. Zdvojené spoluhlásky sa vyskytujú len ojedinele (*ze srcca, šeccí*); skupiny *dl*, *dn* sú zachované (*vidli, jedna, žiadni*). Spoluhláskové skupiny sa zjednodušujú (napr. *masní, kapusní, tížne* ale *tíždeň, céra, mlačí*).

Namiesto stredoslovenského *šť* je *šč* (*ešče, kušček, veščeli, ščec*).

13. Dĺžky samohlások nebývajú obmedzené rytmickým krátením a ani po dvojhlaske sa nasledujúca slabika neskracuje (*nakrájá, čierní, ot siedmėj, pierie*); po dlhej predchádzajúcej slabike sa v nasledujúcej slabike dvojhlaske zachováva (*siacie, ľiscie*). Ukazuje sa, že v splyvavej reči "nadbytočná kvantita" zaniká (*tricátém prvém*), no v pomalejšej reči a pri výraznej artikulácii zostáva (*tricátém prvém*).

14. Okrem bežných tvarov minulého prítomného (1-ové participium) typu *robeli, koseľi, mohel, pásel som* a pod., môžeme u staršej generácie počuť aj znenia *visól, postavól (dom), chto chcól išiol* a pod.

15. Nachádzame tu charakteristickú príponu *-voch* v gen., akuz. pl. muž. rodu (*keľo rokvoch, krúpvoch, zemákvoch/zemákoch, naodlamoval'i ľistvóch, do podľišníkvoch, z roškvoch*), no zaznamenali sme aj podoby *doopatrol rodiči, natrhál grmál'i, druhích dochtorí/doktorí*.

16. V inštr. pl. muž. rodu je prípona *-oma* (*s cepoma, z dzedkoma, s tíma ľudzoma, z vojenskíma vlakoma, s tími chalanoma*), v žen. rode prípona *-ámi* (*ze sestrami, z rukami*) popri *-oma* (*z husoma*); inštr. sg. v žen. r. je *ze sestru, z jednu babu, dolu dzedzinu, kaša s kapustu* a pod. Prípona lok. pomnožných podst. m. a podst. m., ktoré sa obyčajne využívajú v množ. č. je *-och* (*f papučoch, f štrimfloch, v nohavicoch* a pod.).

17. V komparatíve prísloviak je zakončenie *-iej/-iej'* (*ňížiej, meňiej, dužiej*).

18. V niektorých rodinách je ešte stále bežné "onikanie", teda využívanie 3. os. pl. namiesto 3. os. sg v rozhovore so starším a vážnym človekom alebo v

rozprávání o ňom (*mama išli preč, oňi sú už dobre stará, tatko boľi hlásnikom*).

19. Z ďalších znakov opisovaných nárečí spomenieme typické skracovanie: *kep_sa ból* = keby sa bol, *top_sa bolo muselo* = to by sa bolo muselo, koncové *k* v slovách typu *taktok, totok, zasek*, západoslovenskú zmenu *niektorí* na *niekerí* a tiež tvary *kerí, keré, kerísi, keľo, keľosi, keľorázi, s čímkoľek, teho, teľo* a pod. Popri bežných zámenných tvaroch tu počujeme podoby *hu, von povedal, vona vraví, gdo ca* = kto ťa, *hích ocec hích nazbieraľi, niej dal do niej, bola som s ňima* a pod. Vyskytuje sa tu *ř* (*křdzel, křkac, ohřnal*), staršie tvary dat. a lok. sg. žen. rodu typu *v noze, na ruce*, podoba ukazovacieho zámena *ti* namiesto *tie* (*ti zrebe, ti sukňe, ti ofce, ti kasaňice, ti peňiaze/ťie peňiaze*), podoba *prindzem* (prídem), spojenia *dva sinovia, bol vojakom*, využitie predložky *ze* vo význame "asi" (t. j. pri odhade: *ze dva tížne* = asi dva týždne, *ze sto metri* = asi sto metrov, *možné aj s_pac metri* = asi päť metrov) a pod.

V ďalšom texte uvádzame ukážku nárečových výrazov, niektorých ustálených slovných spojení a viet zo Šuje a Ďurčinej (výber je z pripravovaného slovníka rajeckého nárečia) a na záver pripájame ukážkové prepisy nárečových prejavov.

Poznámka: V texte vybraných lexém a ich významov využívame okrem bežných aj tieto skratky: bot. botanický termín, zool. zoologický termín, expr. expresívny výraz, nov. slovo novšieho pôvodu v nárečiach, det. výraz v detskej reči, v spoj. v spojení; Ďu Ďurčiná, Šu Šuja. V nárečových textoch a teoretických popisoch nárečia používame kvôli dobrej čitateľnosti zjednodušený fonetický prepis: zapisujeme napr. zložky *dz, dž, ch*, používame len znak *i*, ktorým označujeme aj tzv. neslabičné *i*, mäkkosť označujeme mäčkňom v každej pozícii, t. j. aj pred *e, i*, na mieste kde sa vyslovuje tvrdo, píšeme tvrdé spoluhlásky, nepoužívame osobitný znak pre slabičné *r, l(ř, ě)* a pod.

baba - druh čierneho kysnutého chleba pečeného z nasladnutého (buchtového) cesta

braj - druh jedla, zemiakovo-múčna kaša, do ktorej sa pridávali napr. jačmenné krúpy a pod.

bucha - cudzopasný hmyz, zool. blcha obyčajná (*Pulex irritans*)

búraňisko - zbúraný dom (zvyšky, ruiny po ňom)

capkac - mlátiť, udierať cepami

cenkí - málo hrubý, tenký

cvil'ichi - druh plátených nohavíc

čunek - súčiastka krosien, puzdro v tvare loďky na cievkou s útkovou niťou

dojeľňica - nádoba na dojenie

dopolodňa - v predpoludňajšom čase, dopoludnia

drec - expr. tvrdo pracovať, lopotiť

dukšie - s väčšou dĺžkou, dlhšie: *Ti paľice boľi dukšie* (Šu)

duľ'a - obyč. v mn. č. sorta hrušiek

dužiej - dlhšiu dobu, dlhšie: *Ostal u ňich dužiej* (Ďu)

dužní - majúci dlh, dlžný

dzieža - drevená nádoba používaná na rôzne účely (napr. na miesenie cesta)

fertucha - zástera

figeľ - podvod, trik

forota - zásoba, často v spoj. *do foroti: Ňebolo tag múki do foroti jako čil'ej* (Ďu)

foršus - preddavok, záloha (obyč. na plat)

frištuk - raňajky

frištukovac - raňajkovať

furma - 1. forma, vzor, model 2. pás na sukni vyšívany cez drobné záhyby

futro - podšívka

geľ'ata - drevená nádoba na mliečne výrobky

gepeľ - stroj ťahaný dobytkom, z ktorého sa prenáša pohyb na iné zariadenia (sečkovica, mláťačka a pod.)

grmál' - znetvorený, zle vyvinutý plod slivky

hábkka - zdrob. súčasť oblečenia: *Abi už malo každé jednu hápkku novú* (Ďu)

hol'ba - (drevená) nádoba s obsahom asi 3/4 litra (slúžila ako odmerka, ale aj na soľ a pod.)

chírno - kvalitne, výborne: *Chírno sa najedľi* (Ďu) = veľmi dobre, dosýta

chírny - veľmi dobrý, kvalitný

chúdza - expr. úbohý človek (dieta), úbožiak

chúlosciví - hákliví, málo odolní

jağžif - v žiadnom prípade, nikdy: *Jağžif bich to už ňerobela!* (Šu)

jatka - žart. otvor na nohavičiaciach, rázporok

kabáček - pagáčik z nekysnutého cesta

kasaňica - riasená sukňa z plátina

kisňa - drevený obal na niečo, debna

kíška - kyslé (sadnuté) mlieko

kl'ag - syridlo z teľacieho žalúdka používané na kýšenie mlieka pri výrobe syra alebo bryndze

kondvier - plechová nádoba s pohyblivým držadlom

kopic - dávať seno na kopu: *Išľi seno do hvór kopic* (Ďu)

krdzel' - väčšia skupina vtákov, zvierat, detí a pod.
krkan - expr. krk: *nechac na krkaňe* (Ďu) = nechať niekomu na starosti
krpatí - malý, drobný (vzrastom)
kúdzel' - 1. praslica 2. výčesky ľanu a konopí pripravené na pradenie
kvit - liehový nápoj z ovocia, pálené
ľedvi - častica, ktorá vyjadruje krajný stav, sotva, tak-tak: *ľedvi zme to kúpeľi* (Ďu)
ľen - druh úžitkovej hospodárskej rastliny, bot. ľan (Linum)
ľesa - časť ohrady medzi dvomi stĺpmi, upletená z konárov alebo prútia
lopár - lopata na vyberanie chleba z pece
ľuterňa - krmna d'ateľovina, bot. lucerna siata (Medicago sativa)
majer - bývalé veľké hospodárstvo
mangľ'a - stroj na hľadanie tkanín
meľ'enček - obyč. v mn. č., záverka do polievky z múky a vody: *Uvarel sa obarec a do toho meľ'enčeki* (Ďu)
merica - dutá miera na zrno (asi 60 litrov)
mľ'iazga - šťava v rastlinných cievach, miazga
mrcha - zlý, nedobry, mizerný, napr. v spoj. *mrcha časi boli* = bolo zlé, neprajné obdobie
mrnot - expr. tlmená vrava, hundranie
mutvica - miešačka z dreva na roztrepávanie zátrepky, kyslého mlieka a pod.
nahlobic - pozatlkať, zatĺcť
narvosc - narásť: *Narvost'li jako baraňi* (Ďu) = veľmi veľkí
nasládli - trochu sladký, sladkastý
obarec - jednoduché polievkové jedlo s cestovinovou záverkou
ocekac - odtekaním strácať tekutinu, odtekať
odbachnúc - expr. odstrelit', zastrelit'
odvárac - varením mlieka pripravovať syr
ohláľka - kožené viazanie na cepoch
ochváic sa - hltavo sa najesť (nažrať), a tak si spôsobiť chorobu
osnova - sústava pozdĺžne napätých nití na krosnách
oškubac - zbaviť peria, oškľbať: *oškubadz hus* (Ďu)
ošmeknúc - expr. podvieť, oklamať, okabátiť
otcovizeň - dedičstvo po rodičoch
pac - päť: *Žilo ich f tem dome pac* (Šu)
pačesné - druhýkrát česané konope
papul'ovac - odvrátať, hubovať
patružľ'en - bot. petržlen (Petroselinum)
pečki - nakrájané sušené ovocie (jablká, hrušky, slivky a pod.)
pl'ac - stavebná parcela, miesto na postavenie domu
plachetka - zdrob. malá pachta, plachtička
podľ'isňik - druh jedla, na kapustnom liste upečené zemiakové cesto
podmásl'ie - tepelne upravené (vyškvažené) zvyšky masla
pódoj - mlieko získané pri jednom dojení
polazňik - vinšovník
polmerica - polovica merice (asi 30 litrov)

polodne - jedlo v čase poludnia, obed
poprieki - naprieč, krížom: *Zložela to ňie napoli aľe poprieki* (Ďu)
posevac, posec, posel' - doteraz, doposiaľ: *Ešče poseľ mám pec f kuchiňi* (Ďu); *Posevac som ňemala aňi zapáľeňia, aňi dochtorovi ňechodzim poseľ* (Ďu)
prednovok - obdobie pred novou úrodou
príkladňe - napríklad
putera - väčšia drevená nádoba na ovčie mlieko
rajza - ryža
režná - pálenka z raži, ražná
rukáľce - súčasť ženského kroja
scísac - tisnutím zovierať, stláčať
seknúc sa - zraziť sa (o mlieku)
skrpacíc - expr. zostať malý, nevyrásť
sobáš - svadobný akt, svadba
stamoci, tamoci - odtiaľ, stamodtiaľ: *Prišiel stamoci, s teho druhého majera* (Šu)
stokľaska - bot. rasca (Carum)
stopic - tepelne upraviť: *stopela maslo* (Šu)
strovi - výdavky, útraty
struch - ryba žijúca v horských potokoch a bystrinách, zool. pstruh potočný (Salmo Trutta)
suchá ňemoc, suchoti - pľúcna choroba, tuberkulóza
šćec - ružica klincov, na ktorých sa češe ľan; hrebeň na česanie konopí
šesták - drobná minca (pôv. piaty diel zlatky v rakúsko-uhorskej mene)
šifón - bavlnené plátno na bielizeň
širák - mužský klobúk
škamrac - nadávať na niečo, hundrať; vyčítať niekomu niečo
škrinka-marinka - det. užitočný chrobák s bodkami, zool. lienka sedembodková (Coccinella septempunctata)
špiritus - lieh
štvarka - druh múky podľa hrúbky zomletia (ako dnešná hladká múka)
těš - tiež: *Von tam ból těš se mnu* (Šu)
treľ'co - nástroj na strúhanie, trenie surových zemiakov
udziareň - menšia stavba (prístrešok) na konzervovanie mäsa, klobás a pod. dymom
ufrknúc - expr. utiecť, zmiznúť
ukochňic - pripraviť jedlo, uvariť
ukrutný - expr. veľmi dobrý, vynikajúci: *ukrutné maslo* (Ďu)
ul'iac - trochu naliať, priliat'
urda - neroztrepaný hustý vrch z uvarenej sladkej žinčice (táto tučná vrstva žinčice sa obyčajne spolu so smotanou mútila na maslo)
úskobňe - skromne, nenáročne
utek - niť, ktorá priečne pretkáva osnovu
vesel'ie - svadobná hostina, svadba
viklubac - vydľabať
viňac - vyťahnuť, vybrať
vizitka - priliehavý ženský letný kabátik
vľáčic - expr. nosiť: *Vľáčic jako otrok* (Ďu) = ťažko, s námahou

zac si - vziať si, zobrať si: *Von si hu nakoňedz zal* = zobral si za manželku

zaceľina - bot. ďatelina (*Trifolium*)

zadávic - zadusiť: *Skoro ma zadáVELO (Ďu)*

zadňia múka - menej kvalitná múka, príp. múka čo zostala

zapáľeňie - zápal organizmu: *Von umrel na zapáľeňie plúc (Ďu)*

zápona - zásterka

záscerečka - zdrob. menšia zástera, zásterka

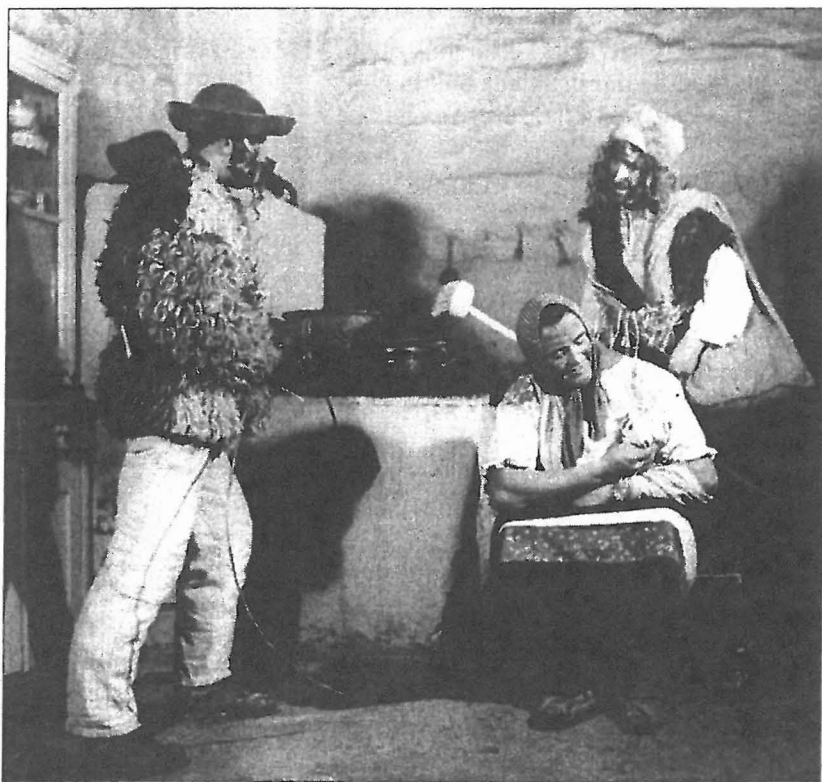
zesadnúc - sadnúť, zhustnúť (o mlieku)

zmárňic - zniesť zo sveta, zničiť, zahubiť: *Zmárňelo ho to (Ďu)* = zničilo ho to, zabilo

zrebné - menej kvalitné konopné vlákno, horšia priadza

Niektoré ustálené spojenia a vety s frazeologickým zafarbením:

Trebar som sedľackí, ždi mám obed dvojaki kapustu aj zemáki (Ďu) = žartovne (s nadhľadom) o chudobe; *na mu pravdu! (Šu)* naozaj, na môj pravdu!; *tá hľadzela na to (Ďu)* starala sa o niečo, dbala na to; *spoza vrchu (Šu)* miestne označenie pôvodu niekoho al. niečoho, t. j. z nejakého miesta (mesta) za Fačkovským sedlom (spoza vrchu Kľak); *Tá veru prežila kalváriju! (Ďu)* prežila naozaj ťažké chvíle, veľké utrpenie, prekonala ťažkosti; *Pojme ďalie! (Ďu)* pozvanie dovnútra, vstúpte!; *Ježiškova kaša (Ďu)* krupicová (vianočná) kaša; *pár biľék (Ďu)* trochu, nie veľa, niekoľko; *Aj keď ih dohola oškubú, oňi sú jako husi zase zarostú! (Ďu)* = o ľudskej vytrvalosti pri utrpení; *tak sa písál (Ďu)* = tak sa volal; *bidz na miesce byť v poriadku, zdravý: A už bol chlapedz bol na miesce (Ďu)* = vyzdravel; *pojho vnohi!* dať sa na útek, utiecť

Jako som robel pri ofcách

V osemnástém roku po vojne som pásel tam na druhé majeri ti ofce. Ja som pásaval jalové a bača pásel si dojki, aľe ofce to boľi, sortiment to ból tureckí. Také veľiké z duhú vľnú. Keďz o piatej zme chodzeľi ždi s ňima domóch a o d'eviatej zme zaz na pašu, ľebo keďz rosa uskla, aš teďi. A ke dzapršalo, hňe dzme museli i sňima domóch. Ja som ih mal stoped'esiat, bača ih mal stod'esat. ... No veru ráno o štiro_hodzinách u zme stávali dojic. Keďz bolo ceplo, boľi ofce ľe na dvore f košiari a kec pršalo, takéto mrcha časi boľi, zme ih zavreľi do maštale. Oňi ňesmeli zmoknuc. Keďz bi boľi zmokľi, oňi boľi také chúloscivé, bi nám boľi aj pokapali o dzimi. To boľi ofce s Turecka, turecká sorta. Som ešče ňevizel také ako to boľi. Aj dobre dojeľi.

Sir sa robel. Šag bača odváral... Ždi to ráno odvarel a pom prišiel, chodzel tam s koňom pre žinčicu aj pre ten sir, každi dzeň jeden nám vozieval polodňe. Ždi zme tam boľi na tem pasienku, nan tan ždi dopratal polodňe zdola a išiel do majera pre ten sir a žinčicu zebraľ. Aľe mi zme fasovali žinčicu každi dzeň. Ráno ľiter. To son si uvarel, to bolo jako ajmkaša. To inačie ako čiľék kíška. Nadrobel chľeba. To sa, jako zme podojeľi, to sa volalo putera tá dzieža taká. Viľialo sa to mľieko tam hňec také ceplé a dalo sa na kľak... To nameral teho kľagu a viľial do mľieka. Rozmiešalo sa, polhodzinu sa zakrilo, polhodzinu sa dočkalo, sa seklo jako aj kebi hustá kíška a potom už bača sadnúľ k temu a u začal scisadz dokopi, dokopi, ná šetko to tak scisnúľ. No bola ždi, ňiekedi až dve hrudi, keďz bolo viac teho mľieka, spraveľi zme až dve hrutki s teho jedného pódoja. Do plachetki sa to viňalo a zaveselo a ocekaló. A zaz druhú. Ná potom ešče tú žinčicu, teda jako tú gazdovia robia, hu uvareľi. Sa uvari a ešče vrch bol tag hustí jako kíška, keďz e dobrá. Sa zebraľo, dalo sa potom ešče do ňiakého riadu, sa to ešče potom ke ca to zesadlo, dalo sa dve ľebo tri rázi tam. Potom sa to múcelo. To bolo skoro samé maslo. Volalo sa to urda, ten vrch. To bolo ukrutné maslo. To bolo také maslo jako tuk. Také masné. Aj tu ke com slúžel na salaši tu na Valachovej, keďz bačovalí, každi štvrtí tíždzeň, zme veru boľi štiria společníci tagzvano, každi štvrtí tíždzeň prišlo temu a temu is pre ten sir v ňedzeľu. A to uš ten bača nazbieral ždi takí pedľitroví kondvier teho masla. Potom ešče gazdziná ho stopela, bolo také žutučké jak tuk. Masné, ukrutňe dobré. Dobré ot suchéj ňemoci... Aľe to aj ňeras ke com bol smadní, prilahnúľ, dal na ľesu tu dojeľnicu a son sa napil aj s teho mľieka.

Rozprával P. Stupňan, nar..
1903 v Ďurčinej.

Spomienky na mladosť

Ja chvalabohu posevac som nemala ani zapálenie, ani žep_som tag bola, ani dochtorovi nechodím posec. Aj sa ma pítajú, paňi Kozarcová, poracce mi čo jedávace? A ja vravím, ná čo? Kapustu a zemiaki, ako sa vraví, trebar_som sedľiackí, ždi mám obed dvojaki, kapustu aj zemáki. No_á obarec, haluški... Obarec, to sa dá zemiačeg uvaric a také meľenčeki z múki. To sa volalo obarec. A poliefka sa fazuľová, kislá aľebo kapusňica sa uvarela. Kedz bolo, prada, dalo sa tá kapusňica a ke_bolo, jako kedz bolo kľbáski kúščeg do nej hodzel, ešče aj taká je dobrá.

Pradenie ľanu

Čo sa vičesalo bolo zrebe a čo sa držalo v_ruke, to bolo vlákno s_teho ľenu. Používalo sa aj vlákno, aj zrebe. Lebo s_teho vlákna sa robelo plátno ľenké. To sa napriadlo na kolovrace a to bolo, pravda, také vlákna, nuš to jako kerá vedzela, tag napriadla. No kec_to vedzela pekňe, lebo to ľen s_tú nohu taktok fur_musela robidz a ten kolovrat sa vrcel a z_rukámi tuto bola tá kúdzel, volaľi to kúdzel... Čo to vlákno bolo na tem namotané. Jako kebi tuto bola taká dajme temu stolička. Tá stolička mala štiri nohi. Také malé. To je na dve priadze. Abo taktog bola tá noha, čo držala tú kúdzel a s_túto nohu, to bola, sa volala na tem kolovrace plátka, a, pravda, tam bolo vreceno, céfki, no a na tú céfku sa to tá nitka okrucala. Aľe po hentih inih dzedzinách to maľi tú tláčku jakobi tuto medzi tími nohými, medzi hentu stoličku bi to bolo a mi zme to maľi jako tuto na kraji. Teho kolovrata. Kerá vedzela jako prias, takú nidz upriadla. Kedz mala peknú ľen...

A toto je tá ščec. Toto je tá deska. A na téj deske ešče také okruhlé, druhá deska. A f_tej tu, tito klince nahlobené. Taktok sa to na temtom česalo a toto čo sa odhadzovalo, to boľi ti zrebe a toto čo zostalo, to bolo to vlákno, čo sa priadlo cenko na tem kolovrace. Aľe hento, čo to bolo to hrubé, to sa zas priadlo, keré boľi lepšie sa ešče na dvoje dzeľelo. Také lepšie čo boľi, to bolo ešče také trochu hrupšie ako s_teho vlákna, aľe to najhrupšie, to uš, s_teho sa potom robeli vrecá. To sa též upriadlo, utkalo na takich... To sa volalo zrebné. A to čo bolo od_zrebného cenšie, sa volalo pačesné. A čo bolo od pačesného cenšie, no to už bolo cenké. A s_teho sa už noseľi dajme temu ti sukňe. Tu sa volaľi kasanice. Šetko zme si doma urobeli. Aj rukáviedz navišivaľi. Šetko zme robeli ručne. Šetko. Lebo nebolo za čo kúpic. Nĕbolo peňazi. Nĕbolo roboti. Toto zme maľi šatki. To zme též ručne višili.. Šatka sa

Aľe aj taká zemiaková. Zemiačeg roskrojic a zatrepac. Tak chudobno sa žilo. No a veru na mój pravdu, aj to prasiatko ke_ca zabilo, aj teho sa úskobňe robelo. To sa tak šanovalo, kedz išli aj seno do hvór kopic, abi bolo tam. To sa úskobňe robelo. Daľi to šetko viudzec, pravda, ti nožički, klobáski téš sa spraveľi, jeľitká, ná už jako vravím, takéto údzené maso, to vidržalo dužiej. Aľe fčilej mladí ľudzia bi ho ani veľmi ňejedľi. Ja viem mój sin! Ten na mu pravdu, ten čo najviac šetko zavára. Také údzené veľmi ňejedzia.

Rozprávala A. Kozarcová, narodená v r. 1899
v Ďurčinej.

to volalo. A ešče bola vizitka. Toto, dajme temu, čo má toto futro, to je kabát. A čo ňemá futra, to je ľen vizitka. To uš si ňehávam na pomiatku. Nuš, každé má svoju hodnotu chto to vie oceňic. A vie si uvedomic, keľo to dalo roboti a tá bavľna téš stála peňiaze, aj to tkaňie, aj to bieľeňie, aj to mangľovaňie. Tú mangľu mal tuto Uhlárik pri mosce... V Rajci. Ja ňeviem keľo sa za_to placelo, uš som aj zabudla. Aľe ja som kedisi ňiesla batoch, čo som to ňemohla ani uñiesc! Mala som hadam, možné aj skoro ze sto metri. Teho plátna. Tak! Zme mi šel'ijako boľi! A s_takého plátna, s_teho noseľi chlapi spotki. No_ša gace lebo spotki. Spodňie prádlo. To boľi spodňie gace. A ti čo boľi navrchu, plácené, to sa volalo cvil'ichi.

Rozprávala A. Zadňanová, narodená v r. 1915
v Ďurčinej.

SPRÁVA O POZOROVANÍ BÚROK V RAJCI

Miloslav Smatana

Pri výskumnej činnosti môže bádateľ objaviť informácie, ktoré nemusia priamo súvisieť s objektom jeho výskumu, no často ponúkajú rôzne zaujímavé fakty hodné pozornosti. Pri výskume nárečia v Rajci sme sa venovali aj štúdiu niektorých starších slovenských (v súčasnosti nejestvujúcich) zborníkov a časopisov, ktoré sú zdrojom dnes už historických sociálnych, kultúrnych, administratívnych, geografických, prírodovedných, lingvistických a i. údajov z rôznych regiónov Slovenska. Pri štúdiu jednotlivých ročníkov Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ČMSS) sme objavili príspevok Jána Blunára z Rajca, ktorý reagoval na výzvu redakcie tohto časopisu uverejnenú v prvom čísle z roku 1898, aby členovia Muzeálnej slovenskej spoločnosti "pozorovali búrky v krají svojom a ich soznam aby cieľom systematického ďalšieho študovania zaslali redakcii."

O charaktere počasia, jeho predpovedaní a predzvestiach istého typu počasia vypovedajú známe pranostiky so všeobecnou platnosťou pre celé územie Slovenska (*Svätá Anna, chladno z rána; Medardova kvapka štyridsať dní kvapká, Lastovičky nízko lietajú, bude pršať* a pod.). Existujú však aj akési "miestne" predpovede počasia, ktoré vznikajú na základe indícií pochádzajúcich zo znalostí lokálnych pomerov a istých priamych náznakov prírodného prostredia daného regiónu či lokality: *Kriváň odvára, bude pršať* (doklad pochádza z obce Turany v okrese Martin, ide teda o fatranský Kriváň); *Choč fajčí, bude pršať* (Orava); *Keď je hrube pekne, s pasénkov videt až do Ostrihomu* (Lapáš, okres Nitra); *Keď je Zobor blízko, bude pekne, ale keď je ďaleko, bude škaredo* vravia obyvatelia obcí pri Nitre. Spojenie *hñilí kút* signalizuje zasa miesto (svetovú stranu), odkiaľ poväčšine prichodí dážď a búrka. Poznajú ho nielen v Rajci (tu je *hñilím kútom* miesto na juhozápad od Rajca), ale aj napríklad v Bánovciach nad Bebravou (porov. Slovník slovenských nárečí I, s. 916).

Autor spomenutého článku J. Blunár počasie nepredpovedal, ale ponúkol redakcii ČMSS štatistické záznamy svojho pozorovania o búrkach. Uverejnený (dnes už zabudnutý) materiál je zaujímavý nielen z hľadiska jazykového (máme možnosť čítať typický písomný prejav v dobovom administratívnom štýle z prelomu 19. a 20. storočia z oblasti Rajca, bez charakteristických prvkov rajeckého nárečia), ale aj z hľadiska porovnania výskytu búrok v dvoch z ľudského hľadiska časovo vzdialených obdobiach. Na základe opisovaného článku môžeme porovnať ich výskyt od začiatku mája do konca augusta v roku 1898 (!) so súčasnosťou. Poznanie stavu pred vyše sto rokov (vlastne z predminulého storočia, resp. minulého tisícročia) nám pomáha utvoriť si vlastný názor na toľko diskutované zmeny v počasí za

posledné roky. Mnohí poznáme výpovede starších, ktorí spomínajú na *krásne slnečné a príjemné letá, silné tuhé zimy s obrovskými kopami snehu a stále zamrznutými riekami, na prekrásnu teplú jar, keď sa už v máji dalo kúpať v rieke...* Terajší charakter počasia akoby bol iný, veľmi vzdialený tomu, čo bolo kedysi. J. Blunár zaznamenal od 1. mája 1898 do 29. augusta 1898 celkom desať zápisov o výskyte búrok v Rajci. Vo svojich záznamoch uviedol dátum a čas jednotlivých búrok, intenzitu prípadného vetra, blýskania či hrmenia, a tiež smer, z ktorého búrka prišla. V jeho poznámkach nájdeme aj niektoré zvláštnosti, ktoré búrku sprevádzali. Prehľad záznamov pozorovateľa je nasledovný:

1. Ako prvej patrí zápis búrky zo 4. mája 1898. Prišla od juhozápadu Rajca (t. j. z tzv. "hñilého kúta) a trvala od 18.30 do 19.30. Predchádzal jej vietor a blýskanie, hrmenie sa objavilo len dvakrát.
2. Druhá búrka bola 24. mája a trvala iba 15 minút: od 18.15 do 18.30. Prišla tiež od juhozápadu (opäť "hñilí kút"), predchádzalo jej vraj blýskanie a hrmenie a na začiatku búrky padal niekoľko minút i ľadovec.
3. V tomto zápise bolo zaznamenané časté a silné blýskanie a hrmenie pred aj počas asi hodinovej búrky, ktorá prišla tentokrát zo západu. Bolo to 26. mája okolo 22. - 23. hodiny.
4. Od západu prišla aj búrka zaznamenaná 22. júna. Búrka bola krátka: trvala od 21.15 do 21.30 večer. Slabé a málo početné hrmenia bolo počuť iba z diaľky.
5. O deň neskôr, 23. júna o tretej hodine popoludní, prišla búrka od juhovýchodu. Bola sprevádzaná zriedkavým, slabým hrmením a blýskaním. Búrka tentoraz prešla len po horách, ktoré ležia na východ od Rajca.
6. V ten istý deň (23. júna) navečer medzi 19.30 a 20.30 začal silný víchor s častým a silným hrmením a blýskaním, ktorý dohnal búrku od severozápadu, pričom po búrke pršal dlhší čas tichý drobný dážď a nebo bolo zamračené.
7. V poradí siedma zaznamenaná búrka prišla v noci 27. júna o 1.15 hod. Na tomto mieste pozorovateľ doslova uvádza: "S ktorej strany prišla a kedy sa začala, určito tvrdiť sa nemôže, pretože len na hrmenie som sa prebudil. Vietor ale ešte večer dul od juho-západu. Blýskanie a hrmenie bolo časté a slabé."
8. Tento deň (27. jún) bol, zdá sa, na búrky veľmi bohatý. J. Blunár ich priebeh v tento deň zapísal nasledovne: "27. júna mimo už pod 7. bež. čís. spomenutej búrky boli ešte tri búrky. A síce: prvá o 1 hod. popoludní, ktorá však len za krátky čas trvala; druhá o pol. 5 hod., ktorá vyše jeden a pol. hod. trvala a za celý čas stála na východných horách. Na západe kúsok neba bol jasný, slnko svietilo a bola utešená dúha; tretia bola večer o štvrti na 10 hod., blýskanie a hrmenie slabé, vetra nebolo. Všetky tri búrky prišli od

juho-západu." Zápisy dokazujú, že "hñilí kút" si svoje pomenovanie právom zaslúži.

9. Aj 17. augusta bola búrka, túto však zapisovateľ bližšie neopisuje, pretože ako uviedol v tom čase nebol doma.

10. Posledná opísaná a zaznamenaná búrka sa spustila nad Rajcom 29. augusta a trvala od 3.00 do 3.15 ráno. Blýskanie a hrmenie bolo zriedkavé a vyskytovalo sa málo. Po búrke však trval silný dážď až do 7. hodiny ráno.

Tu zápisy J. Blunára končia, v podobnej verzii ich dostali aj do redakcie Časopisu MSS. Bolo by možno zaujímavé urobiť podobnú štatistiku o búrkach (príp. o charaktere počasia) v Rajci v súčasnosti, povedzme aj v tom istom období (máj - august) a porovnať získané údaje s uvedeným historickým prehľadom. Súčasná

moderná meteorológia takéto každodenné merania zaiste praktizuje a odborníci meteorológovia majú k dispozícii rôzne štatistiky z pozorovaných lokalít. Jestvuje však takáto štatistika aj z oblasti Rajca? Ak nie, tak je to prinajmenšom tip na laický bádateľský krok, ktorého výsledky môžu byť o sto rokov možno vzácnym záznamom pre budúce generácie obyvateľov Rajca, ktorí budú (vari) žiť síce pod tým istým nebom, ale možno v úplne inej klíme a v inom charaktere počasia, aké je tu v súčasnosti.

Literatúra:

Blunár, J.: Pozorovanie búrok v Rajci. In: Časopis MSS, roč. II. 1899, s. 9-10.

Slovník slovenských nárečí. 1. (A - K) Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 1994, 936 s.

JUDR. EUGEN PAŽICKÝ (* 5. 5. 1876 - + 1919)

Karol K ř í ž

Veľmi málo občanov Rajca i Rajeckej doliny vie, kto bol JUDr. Eugen Pažický. Z tohoto dôvodu som sa rozhodol napísať aspoň niekoľko informácií o tejto významnej, ale napriek tomu málo známej osobnosti našej histórie.

JUDr. Eugen Pažický bol maďarskej národnosti. Pôsobil ako štátny úradník - právnik a amatérsky entomológ lepidopterológ. Môžeme ho zaradiť už k novej generácii klasických slovenských entomológov. Svoje práce vydával v maďarčine, lebo v období, kedy boli publikované, bola úradným jazykom na Slovensku maďarčina.

Eugen Pažický sa narodil 5. mája 1876 v Rajci. Ľudovú školu navštevoval v rodisku, neskôr študoval na gymnáziu v Žiline a v Levoči. Po maturite pracoval na finančnom ústave vo Veszpréme a popri zamestnaní študoval na právnickej fakulte, kde dosiahol titul doktora práv JUDr. Po skončení štúdia pracoval ako právnik na rôznych miestach v štátnej službe. Najskôr pôsobil ako právnik na finančnom riaditeľstve v Sombore, ale v roku 1907 prišiel do Trenčína, kde pracoval ako právny úradník na uhorskom kráľovskom finančnom riaditeľstve. Po rozpade Rakúsko Uhorskej monarchie, v dobe bojov o Maďarskú republiku rád zahynul za dosiaľ nejasných okolností ako 43-ročný v roku 1919 pri pokuse dostať sa z Trenčína do Budapešti. Jeho mŕtvoľa sa našla na brehu Dunaja na území bývalej Mošonskej župy. Predčasnou smrťou Eugena Pažického utrpela slovenská entomológia ťažkú stratu.

JUDr. Eugen Pažický sa entomológii začal venovať už ako gymnazista, pričom svoj záujem venoval hlavne motýľom "Lepidoptera". Svoje entomologické schopnosti naplno rozvinul až počas svojho pôsobenia v Trenčíne. Po jeho príchode do Trenčína v roku 1907 ho MUDr. Karol Brančík zlákala do Prírodovedného spolku župy Trenčianskej, kde sa stal jeho členom a v

rokoch 1909 až 1911 dokonca pôsobil ako jeho posledný tajomník.

Významne sa zaslúžil hlavne o výskum motýľov Slovenska. V roku 1910 publikoval v ročenke Prírodovedného spolku župy Trenčianskej svoju najvýznamnejšiu prácu, ktorú venoval slovenským motýľom: "*Adatok Trencsénvármegye lepkefaunájához*" ("Zoznam motýľov Trenčianskej župy"). Táto práca je cenná hlavne tým, že prináša údaje o výskyte všetkých čeľadí motýľov, aj o tzv. malých motýľoch Microlepidoptera. Celkove zistil 1653 druhov motýľov, čo predstavuje takmer 40% na Slovensku dnes zistených a evidovaných druhov. Mnohé druhy motýľov z oblasti Rajeckej doliny tu uvádza po prvýkrát. Práve v tejto práci autor spomína veľa nálezov rôznych druhov motýľov i z Rajca a z Rajeckej doliny všeobecne. Jeho ďalšie práce o motýľoch, ktoré publikoval prevažne v maďarskom časopise "Rovartani lapok" (Entomologické listy), uvádzali správy o zaujímavých nálezoch alebo pozorovaniach z bionómie niektorých druhov motýľov. Väčší rozsah má iba jeho ďalšia práca z roku 1916 "*Négy hét a vrátnai völgyben*" ("Štyri týždne vo Vrátnej doline"), v ktorej referuje o svojich výsledkoch výskumu na území Malej Fatry, kde podnikol výskumnú cestu spoločne s veľkým slovenským entomológom coleopterológom Jozefom Lacom. Referuje tu výsledky svojich výskumov z Vrátnej doliny, Stohu, Rozsutca, Malého Kriváňa apod.

V svojej ďalšej činnosti sa venoval aj národopisnému výskumu a roku 1914 vydal zaujímavú a v tej dobe ojedinelú prácu o hmyze v uhorských prísloviach a porekadlách "*Az izeltlábúakra vonatkozó magyarországi babonák*" ("Z Maďarska pochádzajúce porekadlá o hmyze").

Ako tajomník prírodovedeckého spolku Trenčianskej župy uviedol v ročenke z rokov 1908 - 1910

informatívny článok "Egyleti gyűjteményeink" ("Naše spolkové zbierky") a do časopisu "Rovartani Lapok" napísal v roku 1916 biografickú štúdiu o živote a práci veľkého prírodovedca MUDr. Karola Brančika pod názvom: "Dr. Brancsik Károly. 1842 - 1915".

Vysvetlenie pojmov:

entomológia = náuka o hmyze

lepidopterológ = zberateľ, ktorý sa zaoberá motýľmi
coleopterológ = zberateľ, ktorý sa zaoberá chrobákmi

(Pozn.: Niekedy je v literatúre uvádzaný i pod svojim maďarským menom Dr. Jenő Pazsiczky. Jeho podobizeň nie je verejnosti známa. Nezachovala sa ani jedna fotografia, kde by bolo jednoznačne jasné, že sa jedná o JUDr. Eugena Pažického.)

HISTÓRIA VÝSKUMU FAUNY MOTÝĽOV RAJECKEJ DOLINY

Karol Kříž

Výskum hmyzu istého regiónu je z pohľadu mnohých ľudí iba strata času a zbytočná práca, ktorej efekt nie je pre väčšinu ľudí "hmatateľný". Kultúrnosť každého vyspelejšieho národa neurčujú iba materiálne hodnoty, ktoré spríjemňujú život každému členovi spoločnosti, ale i vedomosti o takých drobnostiach ako sú napríklad informácie o rastlinných a živočíšnych druhoch, ktoré sa vyskytujú bezprostredne v našom okolí.

O hmyze v Rajeckej doline publikovali za posledných vyše sto rokov viacerí autori, väčšinou však v rámci iných, rozsiahlejších prác, kde sa Rajecká dolina spomína iba okrajovo, ako nálezisko jedného, prípadne viacerých druhov hmyzu. Komplexne však Rajecká dolina z hľadiska systematického výskumu všetkých druhov motýľov nikdy nebola preskúmaná, ani informácie tohto druhu neboli zatiaľ v odbornej faunistickej literatúre publikované.

V krátkom prehľade v ďalšej časti tejto práce by som chcel verejnosť informovať o bibliografii, ktorá sa od najstarších entomologických období z konca 19. storočia až do posledných rokov 20. storočia zaoberala výskumom a zisťovaním výskytu druhov motýľov v Rajeckej doline.

Rozsiahlejšiemu výskumu motýľov Rajeckej doliny sa v minulosti nikto systematickejšie nevenoval. Prvýkrát v histórii udávali niektoré čiastočné výsledky svojich výskumov známi a "veľkí" zberatelia nášho regiónu, ktorí žili v 19. storočí, prípadne na prelome 19. a 20. storočia.

Jedná sa hlavne o *Eugena Vánghela* a *Eugena Pažického*. Tieto ich výsledky boli publikované v rámci komplexných prác, v ktorých robili výskum výskytu druhov motýľov ako i iného hmyzu na území Rakúsko - Uhorskej monarchie (práce č. 1, 2).

Prvýkrát v rámci Československej republiky publikuje čiastočné výsledky svojich výskumov *Anton Emil Smutný* zo Žiliny v svojej práci z roku 1948, kde spracoval výskyt niektorých druhov motýľov na území Malej Fatry (3).

Z ďalších entomológov, ktorí robili prieskum na území Rajeckej doliny to bol *Jozef Stanek* zo Žiliny, ale jeho zberateľská činnosť nie je publikačne zdokumentovaná.

Z ostatných zberateľov skúmali Rajeckú dolinu hlavne

diplomovaný technik *Ján Zelný* zo Žiliny, ktorý sám, alebo spoločne so svojim synom *Lubomírom Zelným* a českým lepidopterológom *Vladimírom Štěrbo*m publikoval niektoré ďalšie práce, kde sa zaoberajú hlavne rodmi *Parnassius* (jasoň) a *Pieris* (mlynárik) na území Žilinského okresu, a teda i Rajeckej doliny (jedná sa o práce č. 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12).

Okrem toho spomínajú v svojich prácach výskyt motýľov na území Rajeckej doliny i iní autori, ako napr. známy český entomológ *Josef Moucha*, v samostatnej práci tiež český lepidopterológ *Vladimír Štěrba*, prípadne *Lubomír Stiova* a *Jaroslav Vaněk* z Ostravy (13, 14, 15, 16, 17).

V neskoršom období dosť podrobne spracoval výsledky svojich zberov *Vladimír Straka* v svojej komplexnej práci o motýľoch Turčianskej kotliny, ktorá vyšla v časopise *Entomologické problémy* č. 14 v roku 1977, kde sa venuje i motýľom časti Malej Fatry. V tejto práci je viacero údajov výskytu motýľov i z našej časti Malej Fatry (18).

Zatiaľ najpodrobnejšie sa tejto problematike venoval *Milan Štrba*, ktorý v roku 1980 vo Vlastivednom zborníku Považia č. XIV. publikoval problematiku výskytu motýľov na území Malej Fatry, kde udáva veľké množstvo nálezov práve z oblasti Rajeckej doliny a jej širšieho okolia (19).

Naposledy publikuje o motýľoch krátku informáciu *Radomír Blažek* v Spravodaji Mestského múzea v Rajci vo svojej krátkej práci z roku 1995. V rámci entomologického hodnotenia Vojtovej doliny pri Rajci tu uvádza i nálezy niektorých druhov motýľov (20).

Nerobím si touto svojou prácou nárok na komplexnosť informácií, ktoré tu podávam, lebo Rajeckú dolinu, prípadne niektoré jej bočné doliny môžu okrajovo spomínať vo svojich faunistických prácach i iní autori, ktorých publikácie mi neboli dostupné, takže som ich tu nemohol uviesť, ale napriek tomu si myslím, že určite táto krátka informácia o lepidopterologickej bibliografii môže pomôcť v budúcnosti tým entomológom, ktorí by mali záujem skúmať Rajeckú dolinu z hľadiska výskytu motýľov, ako tiež bude určite dobrým základom pre tých autorov, ktorí sa zaoberajú zoznamom entomologických bibliografií jednotlivých regiónov. V neposlednom rade určite je zaujímavým prehľadom toho, čo sa z

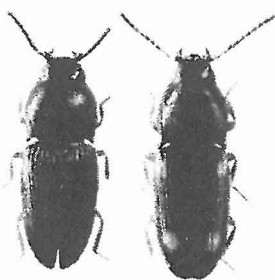
entomologického hľadiska napísalo o motýľoch Rajeckej doliny v minulosti.

Zoznam prác, kde boli publikované údaje o lepidopterofaune Rajeckej doliny:

1. Váňgel, J.: *Adatok Trencsénmegye lepkefaunájához*. Rovartani lapok, 3, s. 139 - 145, Budapest, 1886. (Eugen je po maďarský Jenő, preto Váňgel, J. a nie Váňgel, E.).
2. Pažický, E.: *Adatok Trencsénvármegye lepkefaunájához*. A Trencsén varmegyei természettudományi egylet Évkönyve, s. 31 - 33, 41-82, Trenčín, 1910.
3. Smutný, A. E.: *Lepidopterologický výskum Malej Fatry*. Príroda 3, s. 14, 41, 64, Bratislava, 1948.
4. Zelný, J.: *Parnassius mnemosyne mesoleucus Fruhst. aus der Kleinen Fatra*. Zeitschrift d. Wiener entomol. Ges. 41, s. 257 - 263, Wien, 1956.
5. Zelný, J.: *Pieris napi L. subsp. fatraica Staněk z Malej Fatry*. Biológia 11, s. 548 - 558, Bratislava, 1956.
6. Zelný, J.: *Vorläufige Mitteilungen über Pieris bryoniae O. und Pieris napi L. aus der Kleinen Fatra*. Zeitschrift d. Wiener entomol. Ges. 42, s. 85 - 93, 11. obr., Wien, 1957.
7. Zelný, J.: *Zur Kenntnis von Parnassius mnemosyne (L.) in der Slowakei*. Zeitschrift d. Wiener entomol. Ges. 42, s. 116 - 127, 136 - 140, Wien, 1957.
8. Zelný, J.: *Zur Kenntnis von Pieris bryoniae O. aus der Karpaten*. Zeitschrift d. Wiener entomol. Ges. 46, s. 19 - 22, 58 - 64, 100 - 110, 2 tab., Wien, 1961.
9. Zelný, J.: *Parnassius apollo strečnoensis Pax v Malej Fatre*. Entomologický zpravodaj (Ostrava Poruba), IX(4), s. 63 - 71, 1979.
10. Zelný, J. & Štěrba, V.: *Pieris bryoniae O. ssp. aus dem Karpatengebirge der Slowakei*. Zeitschrift d. Wiener entomol. Ges. 41, s. 276 - 285 obr., Wien, 1956.
11. Zelný, L.: *Mlynárik horský Pieris bryoniae Ochs. v Lúčanskej Malej Fatre*. Entomologický zpravodaj (Ostrava Poruba), IX(5), s. 81 - 91, 1979.
12. Zelný, L.: *Mlynárik horský Pieris bryoniae O. v Malej Fatre*. Entomologický zpravodaj (Ostrava Poruba), XI(2), s. 30 - 36, 1981.
13. Moucha, J.: *Bělásek horský (Pieris bryoniae O.) v Karpatech (Über die Verbreitung von Pieris bryoniae O. in den Karpaten)*. Casopis Slezského musea Acta Mus. Silesiae, Series A, V, s.119 - 122, Opava, 1956.
14. Moucha, J.: *Pieris napi L. und Pieris bryoniae O. im Vihorlat Gebirge (Lep., Pieridae)*. Acta entom. Mus. Nat. Prag. XXXII, 492, s. 91 - 100, Praha, 1958.
15. Štěrba, V.: *Beitrag zur Kenntnis von Pieris bryoniae O. in den Westkarpaten*. Zeitschrift d. Wiener entomol. Ges. 46, s. 130 - 134, 2 obr., 1 mapa, Wien, 1961.
16. Štiová, L.: *Rasy a typy běláška horského - Pieris bryoniae O. v Alpách a Karpatech*. Entomologický zpravodaj (Ostrava - Poruba), II, s. 1- 12, 1974.
17. Vaněk, J.: *Rozdíly v době výskytu imag.* Entomologický zpravodaj (Ostrava - Poruba), IX(4), s. 71 - 75, 1979.
18. Straka, V.: *K poznání motýľov Turčianskej kotliny a časti príľahlých pohorí (Lepidoptera)*. Entomologické problémy No. XIV., s. 83 - 122, 2 tab., 1 mapa, 7 fotografií biotopov, Bratislava, 1977.
19. Štrba, M.: *Príspevok k poznaniu fauny motýľov (Lepidoptera) Malej Fatry*. Vlastivedný zborník Považia, No. XIV., s. 201 - 218, Žilina, 1980.
20. Blažek, R.: *Entomologicky najhodnotnejšia dolina v katastri Rajec*. Spravodaj Mestského múzea, 3 (1), s. 16 - 17, Rajec 1995.

KOVÁČIKY RODU ZOROCHROS NA BREHU RAJČIANKY (COLEOPTERA, ELATERIDAE)

Ondrej Šauša

Obr.1: Kováčik *Zorochros flavipes* (čierny so žltými nohami, veľkosť 2,2 mm).

Obr. 2: Kováčik *Zorochros minimus* (čierny so žltými nohami a štyrmi žltými škvrnami na krovkách, veľkosť 2,9 mm).

Pri prechádzkach prírodou v okolí brehov rieky Rajčianky môžeme pri troche trpezlivosti a šťastia uvidieť zaujímavé malé druhy hmyzu. Stačí

sa len dobre pozerat' na pôdu a porast pri brehu. Nezabudnime si zobrat' na takéto exkurzie so sebou lupu, ktorá nám umožní detailné prezeranie drobných živočíchov.

Za slnečných dní uvidíme bohatosť pobrežnej entomofauny milimetrovej veľkosti. Predátori a ich "obete" prudko pobejú medzi kameňmi -dominujú malé druhy bystrušiek a drobčikov, prenasledujúce iný drobný hmyz a ich larvy. Aby sme uvideli, čo tu žije, môžeme si pomôcť aj oblievaním brehu vodou (metóda vyplavovania). Po chvíli začne hmyz vyliezat' zo svojich úkrytov.

Vzhľadom na to, že sa už dlhší čas zaoberám rozšírením kováčikov v Rajeckej doline, zaujalo ma aj

možné zastúpenie druhov podčel'ade *Negastrinae* na tomto území, nakoľko mi neboli známe žiadne údaje od Rajčianky. V okolí obce Zbyňov sa mi podarilo nájsť niekoľko miest na brehu rieky, ktoré vyhovovali pre život týmto malým chrobákom. Skutočne tu boli, aj napriek tomu, že začala druhá polovica augusta. Na mieste výskytu pobežovali hojne. Stačilo sa iba vyzbrojiť trpezlivosťou, pretože kováčikovia po vyrušení (odvalenie kameňa, rozhrnutie porastu) na chvíľu znehybnjú, a aj cvičené oko, ktoré vie čo má hľadať, má problémy. Veď ide o chrobáky s veľkosťou okolo 3 mm (niektoré jedince aj menej) a s nenápadným sfarbením. Treba len chvíľu počkať, pokým sa neprezradia prudkým a nepravidelným

pobežovaním medzi kameňmi.

Na tejto lokalite som zistil dva druhy. *Zoroachros flavipes* (Aubé, 1850) a hojnejší *Zoroachros minimus* (Lacordaire, 1835), ktorý bol zastúpený formou so žltými škvrkami na krovkách (f. *submaculatus* Reitter, 1895). Celkový vzhľad chrobákov a pohľad na biotop je na obrázkoch.

Akékoľvek ďalšie údaje o zástupcoch tejto podčel'ade v oblasti Rajeckej doliny sú mi vítané a prípadný materiál ochotne determinujem.

Kontaktná adresa: RNDr. Ondrej Šauša, CSc., H. Meličkovej 6/71, 841 05 Bratislava,
E-mail: fyzislaus@savba.sk

DRAVCE MEDZI RASTLINAMI

Karol Huljak

"Mäsožravé" rastliny sú rozšírené po celom svete, poznáme ich väčšinou z populárno-náučných filmov. Tropické druhy rastlín sú schopné uväzniť vo svojich krčahoch, sklápacích, či lepiacich pascách aj veľké jedince hmyzu, alebo dokonca drobné plazy, vtáky či cicavce a následne ich stráviť. Menej známe sú drobné "dravce" rastúce na našom území. Naše druhy sú menšieho vzrastu, majú malé lapacie orgány a ich jediným "mäsom" sú drobné jedince hmyzu, či dokonca mikroskopické vodné organizmy. Tieto rastliny rastú často na chudobných pôdach, a hoci majú asimilačné orgány, dopĺňajú si niektoré výživné (dusíkaté) látky lapaním hmyzu. O niekoľkých druhoch zistených v Rajeckej doline si povieme v tomto príspevku.

Rosička okrúhlostá

V Rajeckej doline sú známe v súčasnosti 4 druhy mäsožravých rastlín. Všetky sú pomerne vzácne a patria medzi chránené rastlinné druhy Slovenska. Z regionálneho hľadiska považujem za najvzácnejšiu rosičku okrúhlostú (*Drosera rotundifolia* L.) z čel'ade rosičkovitých (*Droseraceae*). Je to nízka trváca rastlina s prízemnou ružicou listov na dlhých stopkách. Listy majú okrúhle žľaznaté čepele pokryté hlavičkatými, väčšinou červenými chlpmi. Žľazky chlpop vylučujú lepkavú tekutinu, jagajúcu sa ako kvapky rosy (odtiaľ názov). Tekutina obsahuje tráviace enzýmy. Hmyz sadne na list, lepkavá hmota ho zadrží, pohybom vyvolá podráždenie listu, ten sa aj s chlpmi zvinie a enzýmy rozložia telo hmyzu. Nestrávené zvyšky chitínu môžeme vidieť na listoch, čakajúcich na ďalšiu obeť, pokiaľ ich nesfúkol vietor či neodplavila voda. Z listovej ružice vyrastá bezlistý stvol až 20 cm vysoký, so závkom bielych kvetov. Otvárajú sa len na niekoľko hodín cez poľudnie, môžu byť opelené hmyzom, ale častejšie je samoopelenie. Plodom je drobná kožovitá tobolka s množstvom malých ľahkých semien. Rozmnožovanie je generatívne a semená rozširuje hlavne vietor a voda. Kvitne od júna do augusta. Rastie zvyčajne na rašeliniskách, slatinách, mokrých lúkach, od nížin podhorského pásma. Potrebuje kyslú reakciu substrátu a pôdy chudobné na živiny.

V Rajeckej doline poznám len jedinú lokalitu situovanú v k.ú. Poluvsie (dokonca jediná známa v okrese Žilina) na úpätí Malej Fatry. V minulosti (30. roky min. storočia) pravdepodobne tiež rástla aj v Porubskej doline na pasienkoch s mokrými lúkami, ako vyplýva z ústneho podania starších pamätníkov "...ako šarvanci sme v doline popri pasení kráv pozorovali takú zvláštnu rastlinu, ako chytá muchy do listov...". Dnes je na týchto miestach 70-80-ročný les. Je možné, že sú ešte enklávy v lesoch Malej Fatry, kde rastie skrytá našim zvedavým očiam. Na nám známej lokalite rosička kvitne až začiatkom augusta, na

svetlých miestach v riedkom poraste drevín. Lokalita však stále viac zarastá hlavne brezami a vrbou, a bez ľudského zásahu môže časom zaniknúť. Rosička od dávna je známa aj ako liečivá rastlina, hlavne na choroby dýchacieho ústrojenstva.

Pre veľký záujem bola na mnohých lokalitách vyhubená, veľa ďalších mokradí s jej výskytom bolo zničených pri rekultiváciách pôdy a inými zásahmi do krajiny. Z toho dôvodu je zaradená medzi chránené rastliny ako druh veľmi ohrozený a jej spoločenskú hodnotu vyjadruje suma 800 Sk za jeden exemplár.

Ďalšími "mäsožravcami" sú príbuzné z jedného rodu Tučnica obyčajná (*Pinguicula vulgaris* L.) a Tučnica alpínska (*P. alpina* L.) z čeľade bublinatkovité (*Utriculariaceae*). Tučnica obyčajná je trváca, do 25 cm vysoká bylina s prízemnou ružicou dužinatých, žltozelených listov s podvinutým celistvým okrajom. Vrchná strana listov je žľaznatá, pokrytá lepkavým sekrétom. Toto je aj lepkavou pascou pre drobný hmyz. Po prilepení je korisť strávená za 1 až 3 dni. Kvet vyrastá na vrchole bezlistého stvolu. Koruna je bledo fialová s dvojpyskovou ostrohou. Plodom je tobolka. Drobné semená rozširuje voda, vietor a drobné živočíchy na ktorých telá prilnú. Rozmnožuje sa aj generatívne pomocou hibernákul - prezimujúcimi púčikmi. Rastie na rašeliniskách, slatinách, bahnitých lúkach s chudobnými pôdami so zásaditou až slabo kyslou reakciou. V Rajeckej doline je známa hlavne z prírodnej rezervácie Šujské rašelinisko, kde je hojná. Ďalej rastie na slatine pod Vraninami na rozhraní k.ú. Šuja a Rajecká Lesná, na malej mokradi vo Vidošovej k.ú. Rajec (pod Smákom), na mokrej lúke pod Krížom v Ďurčinej, v mokradi Hanušovej za Čičmanmi, vo Frivaldskej doline a na niekoľkých ďalších mikrolokaliťach v doline. Z hľadiska ochrany je zaradená ako veľmi ohrozený druh so spoločenskou hodnotou 1100 Sk. Ohrozenie predstavuje, tak ako u väčšiny mokradných druhov, likvidácia jej biotopov pri hospodárskej činnosti človeka.

Tučnica alpínska (*Pinguicula alpina*) sa veľmi podobá na predchádzajúci druh, len koruna je bledožltá so žltou škvrnou na dolnom pysku a vzrastom je o niečo menšia. Je to horský druh subalpínskeho až alpínskeho stupňa. Rastie na vlhkých skalách, prameništiach, na vápenatom podklade. V našom regióne rastie v Národnej prírodnej rezervácii Kľak na severnej strane skalného masívu vo výške asi 1200 m n.m., na pomerne malej ploche. Prvý krát som

tu pozoroval tučnicu alpínsku koncom mája 1986 a naposledy v r. 2000. Okrem Kľaku sa v blízkom okolí uvádza aj zo Súľovských skál. Radíme ju medzi ohrozené chránené rastliny s hodnotou 500 Sk za kus. Ako poslednú si predstavíme bublinatku menšiu (*Utricularia minor* L.) z čeľade bublinatkovité (*Utriculariaceae*). Je to trváca rastlina, ponorená vo vode, zakoreňujúca na dne. Byle sú tenké, dvojité. Jedny 10-50 cm dlhé, s listami zelenými, v obryse okrúhlymi, dlaňovito delenými na 10-20 čiarkovitých až niťovitých, celistvookrajových segmentov, väčšinou bez ampúl. Druhé listy sú nezelené, delené na 2 až 6 niťovitých segmentov s 2 mm dlhými ampulami. Súkvetie veľké 4-15 cm má dva až šesť kvetov, koruna je bledožltá, horný pysk 6 mm široký, dolný pysk na okraji podvinutý, ostroha vakovitá alebo tupo kužeľovitá. Plody sú tobolky na ohnutých stopkách, z ktorých nekrídlaté semená vypadávajú do vody, príp. do bahna. Okrem toho sa rozmnožuje aj vegetatívne pomocou hibernákul, ako príbuzné tučnice. Obýva stojaté vody, slatinné a rašelinové vodné jamy. Sú to eutrofné až mezotrofné, často vápenaté, 10-20cm hlboké vody s bahnitým dnom. U nás rastie v PR Šujské rašelinisko. Pozoroval som ju tu prvýkrát v júni 1989 a príležitostne vždy pri návšteve tohto územia v období jún až august, kedy kvitne. Lapacie orgány sú už spomenuté ampuly - mechúriky oválneho tvaru s otvorom obrúbeným dlhými brvami. Živočíchy - drobné vodné kôrovce prilákané brvami do mechúrika - sú uzavreté záklopkou a strávené rastlinou. Bublinatka menšia patrí medzi veľmi ohrozené rastliny našej flóry so spoločenskou hodnotou 1100 Sk.

Literatúra :

Májovský - Krejča: Rastliny vôd močiarov a lúk 4. Obzor, Bratislava 1981.

Dostál - Červenka: Veľký kľúč na určovanie vyšších rastlín II. SPN, Bratislava 1992.

Lhotská, M. - Krippelová, T. - Cigánová, K.: Ako sa rozmnožujú rastliny. Obzor, Bratislava 1987.

Čihař - Kovanda: Horské rastliny ve fotografii. SZN, Praha 1983.

Vyhláška MŽP SR č. 93/1999 Z.z. o chránených rastlinách a chránených živočíchoch a o spoločenskom ohodnotení chránených rastlín, chránených živočíchov a drevín

Huljak, K.: Vlastné terénne záznamy.

AUTORI ČLÁNKOV:

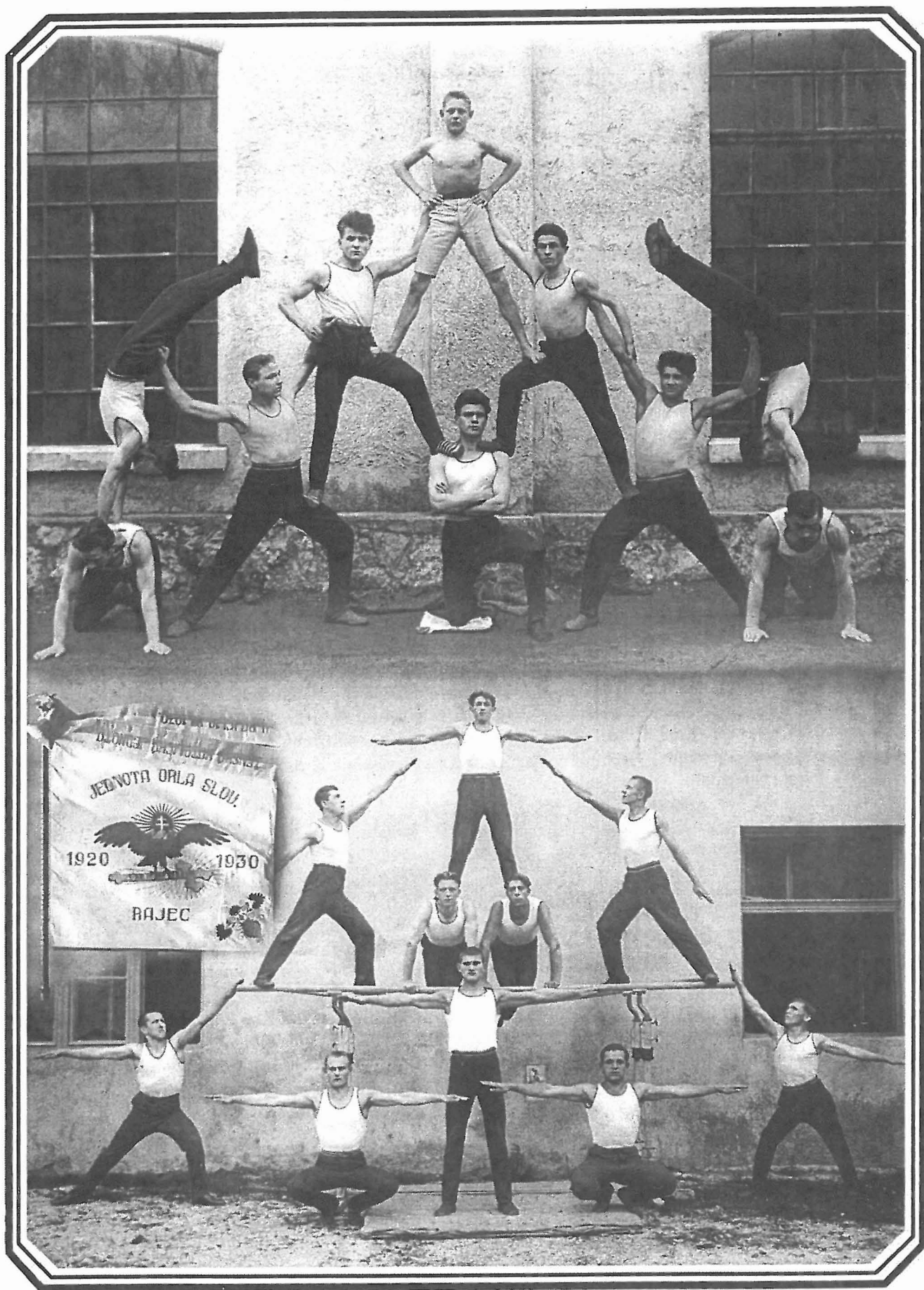
Ing. Karol Huljak (1956), absolvent SVŠT - EF v Bratislave. Je inšpektorom Slovenskej inšpekcie životného prostredia v Žiline a členom gestorskej skupiny pre ochranu vstavačovitých Slovenska.

PaedDr. Miloslav Smatana CSc. (1959), vyštudoval FF UK v Bratislave, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave.

Mgr. Peter Štanský (1945), vyštudoval archívnictvo na FF UK v Bratislave, pracuje v Štátnom okresnom archíve v Žiline.

RNDr. Ondrej Šauša (1958), absolvent PF UK v Bratislave, člen Slovenskej entomologickej spoločnosti, pracovník SAV v Bratislave.

MUDr. Karol Kříž (1959), absolvent Lekárskej fakulty UK v Martine, člen Slovenskej entomologickej spoločnosti.

SPRAVODAJKA MESTSKÉHO MÚZEA ročník IX. Vydáva Mestské múzeum Rajec v spolupráci s MsKS Rajec. Adresa redakcie: Mestské múzeum, Nám. SNP 15, 01501 Rajec, tel.: 5422198. Šéfredaktor: Mgr. Danka Majerčíková. Výtvarná spolupráca: Ján Bitušík. Sadzba a tlač: ROS Žilina. Registr.č.OÚ 6/2000. ISSN 1335-0392. Cena: 12,-Sk. Náklad 60 ks.